

УДК 334.012

Варналій З. С., д.е.н., проф.,

Київський національний
університет ім. Т. Шевченка;

Прокопенко Н. С., д.е.н., проф.,

ПВНЗ «Європейський університет»;

Тимошенко А.О., к.е.н.,

ПВНЗ «Європейський університет»;

Куцик О. І., к.е.н.,

Апарат Верховної Ради України

МОДЕЛЮВАННЯ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто питання щодо підходів до моделювання системи фінансового забезпечення розвитку малих підприємств. Запропоновано модель ефективності розвитку малих підприємств, яка одночасно поєднує приватні інтереси власників малого бізнесу та інтереси суспільства. Визначено складові цієї моделі: виробничо-економічна, інноваційна, соціально-економічна. Доведено, що основними критеріями при виборі механізмів та інструментів фінансової підтримки у світовій практиці є: податковий механізм, порядок та організація відкриття та ведення бізнесу; співвідношення прямих та непрямих форм фінансової допомоги; фінансове забезпечення залежно від етапу життєвого циклу; вибір пріоритетних напрямів діяльності та особливих сфер підтримки, які підлягають бюджетному фінансуванню тощо.

***Ключові слова:** фінансове забезпечення, розвиток малих підприємств, ефективність діяльності суб'єктів малого підприємництва.*

Постановка проблеми. Результати аналізу здобутків вітчизняних вчених і практиків теоретичних та практичних засад реалізації системи фінансового забезпечення розвитку малих підприємств засвідчив, що досі в Україні не вдалося досягти вагомих позитивних наслідків та кардинально трансформувати становище як щодо відчутного кількісного та якісного зростання ефективності діяльності суб'єктів малого підприємництва, так і стосовно покращання їх становлення як важливої соціально-економічної одиниці суспільного відтворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед сучасних adeptів в досліджуваній сфері варто відзначити праці Афанасьєва В., Барановського О., Друкера П., Білик М., Варналія З., Васіна Г., Верховодова Л., Долішнього М., Даниленко А., Мікловди В., Павлова В., Прокопенко Н., Реверчука С. та ін. Здебільшого, вони акцентують увагу на різноманітних проблемах функціонування малих підприємств та шляхах їх вирішення через сприятливу державну та регіональну фінансово-кредитну підтримку, удосконалення механізмів функціонування та управління діяльністю досліджуваних суб'єктів.

Поряд з цим, державна політики у сфері фінансування характеризується відсутністю чітко визначених довгострокових пріоритетів розвитку малих підприємств.

Метою статті є означення підходів до побудови моделі фінансового забезпечення розвитку малих підприємств, що дасть можливість окреслити дієві та ефективні методи фінансової підтримки досліджуваних суб'єктів та управління цими процесами на рівні держави, регіону та самого суб'єкта господарювання.

Виклад основного матеріалу. При побудові якісно нової концептуальної моделі формування системи фінансового забезпечення розвитку малих підприємств варто спиратися на системний підхід, який максимально повно охоплює життєво необхідні підсистеми

фінансової підтримки та взаємозв'язок суб'єктів із об'єктом фінансування.

Системний підхід (англ. Systems thinking - системне мислення) - напрям методології досліджень, який полягає в дослідженні об'єкта як цілісної множини елементів в сукупності відношень і зв'язків між ними, тобто розгляд об'єкта як системи. Ефективність системного підходу залежить від характеру застосовуваних загальносистемних закономірностей, що встановлюють зв'язок між системними параметрами. Системний підхід розвиває і конкретизує такі категорії діалектики, як зв'язок, відношення, зміст і форма, частина і ціле та ін. [1].

Системний підхід передбачає формулювання основних елементів системи (входи-процес-виходи) і потребу її адаптації до умов системи вищого рівня (зовнішнє середовище). Він пояснює, чому фінансові ресурси повинні використовуватись для виробничо-господарської діяльності малих підприємств, які прямо не пов'язані з досягненням мети системи фінансового забезпечення.

Запропонований підхід дозволяє раціонально побудувати та реалізувати модель фінансового забезпечення розвитку малого підприємництва, слугує передумовою ефективного функціонування національних галузей економіки (оскільки їх частка у сукупності усіх суб'єктів є вище 90%) та розвитку депресивних регіонів України за рахунок стимулювання розвитку малого підприємництва. Відповідно потреба та актуальність формування і реалізації системного підходу щодо стратегічного піднесення суб'єктів малого підприємництва, вимагає створення сприятливих фінансових, нормативно-правових та організаційно-економічних умов для їх розвитку як на рівні окремих територій, так і держави в цілому.

Формування системи фінансового забезпечення розвитку малих підприємств в Україні відбувається на фоні кризових явищ в фінансово-кредитній сфері, відсутності прямої державної фінансової підтримки та належного управління процесом їх відповідного фінансування через фінансову інфраструктуру. Сказане обумовлює запровадження комплексу заходів державними органами влади, які полягають у забезпеченні дієвості державної фінансової політики у секторі малого підприємництва та її узгодженості із регіональною політикою фінансово-кредитної підтримки малого підприємництва.

Сучасному розвитку економіки України характерна хаотичність, нестабільність тенденцій та незрозумілий характер правил ведення бізнесу. Нажаль, досі сформувати власну модель економічного розвитку малих підприємств нам не вдалось, а запровадити найкращі здобутки світового досвіду – чомусь не наважуємось. З огляду на це, реалізація ефективної концептуальної моделі фінансового забезпечення розвитку підприємств малого бізнесу потребує ґрунтовного дослідження світового досвіду у сфері фінансової підтримки та стимулювання їх діяльності.

Важливо відзначити, що найбільш прогресивно розвинуті країни по-різному підходять до формування політики фінансової підтримки розвитку малих підприємств та співвідношення прямих та непрямих інструментів її забезпечення.

Здебільшого пряма фінансова підтримка суб'єктів малого підприємництва передбачається для пріоритетних галузей національної економіки, де зосереджені малі підприємницькі структури, інноваційна та наукова діяльність [2, с.167]: дотації і гранти; відшкодування процентів або частини процентів за кредитами, отриманими на заснування власної справи; відшкодування частини кредиту; надання державних або банківських гарантій, надання поворотної допомоги або довгострокових, по-можливості, безвідсоткових кредитів.

Заходи непрямой фінансової підтримки розвитку малих підприємств визначаються спеціальними режимами податкової політики, а також системою податкових пільг [3, с.43]: часткове або повне звільнення від сплати окремих видів податків та зборів; податкові інвестиційні кредити на засоби, що направляються на розширене виробництво за рахунок власних ресурсів, прискореної амортизації; податкові знижки на прибуток, пільгове формування спеціальних цільових резервних фондів за рахунок неоподаткованого прибутку,

пільгове оподаткування оновленого асортименту продукції, система стимулюючих заходів відносно потоків інвестицій і компаній, які спеціалізуються на фінансуванні невеликих фірм з інноваційними технологіями.

Отже, основними критеріями при виборі механізмів та інструментів фінансової підтримки у світовій практиці є: податковий механізм, порядок та організація відкриття та ведення бізнесу; співвідношення прямих та непрямих форм фінансової допомоги; фінансове забезпечення залежно від етапу життєвого циклу; вибір пріоритетних напрямів діяльності та особливих сфер підтримки, які підлягають бюджетному фінансуванню тощо.

Огляд світового досвіду засвідчує, що для країн з ринковою економікою більш характерним є принцип «активізації самопомоги» при реалізації політики фінансової підтримки малого підприємництва – опосередкована фінансова підтримка (переведення державою на себе державних або банківських гарантій: надання пільг за податками (збереження спрощеної системи оподаткування); надання податкових знижок або зменшення розмірів штрафу, відсотків або інших санкцій, передбачених спеціальними законами; продаж нерухомого державного або комунального майна за ціною нижче ринкової, відстрочка або розстрочка сплати податків [2, с.167]).

Більшість зазначених форм та інструментів фінансової підтримки орієнтовані на створення сприятливих умов залучення зовнішніх фінансових ресурсів через механізм інфраструктурної підтримки, яка включає спеціальні державні, приватні та спільні фінансово-кредитні, інформаційно-консультаційні структури.

Світовий досвід формування інфраструктури державної підтримки малого підприємництва можна розглядати з урахуванням двох параметрів: особливості формування координаційного органу та рівнем розвитку інфраструктури державної підтримки малого підприємництва. Аналіз 101 країни світу свідчить, що в більшості країн, що розвиваються, відсутні координаційні органи, а в розвинених країнах світу створені спеціалізовані координуючі органи (Японія, Китай, Індія) з метою забезпечення високого рівня ефективності функціонування організаційно-економічного механізму державної підтримки малого підприємництва. Основне завдання спеціалізованих координуючих органів полягає у координації процесу створення елементів інфраструктури підтримки малого підприємництва, регламентує якісні та кількісні параметри віднесення підприємств до малих, координує та контролює виконання програм фінансової підтримки малого підприємництва [4, с. 48-51].

Отже, пріоритет надається самостійності підприємств, а не державній підтримці, тобто держава намагається створити рівні конкурентні умови з великими підприємствами, а не захищати їх від конкуренції. В напрямку реалізації даної політики розроблені програми, які полегшують доступ малих підприємств до капіталу та нових технологій; роль держави міститься в створенні таких умов, в яких дані фактори мали б позитивний вплив, в протилежному випадку – звести їх негативну дію до мінімуму. Слід також зазначити, що в різних галузях одні й ті самі фактори будуть мати різний вплив і, якщо в одних галузях вони лише створюють незручності малим підприємствам в їх діяльності, то в інших – призведуть до катастрофічних наслідків» [5, с. 214-216].

Важливість фінансової підтримки малого підприємництва підтверджується світовим досвідом та практикою їх виживання у кризових умовах. Виважена системна та комплексна політика держави у сфері фінансової підтримки базується на чітко визначених пріоритетах та відповідному зосередженні державних фінансових ресурсів для їх реалізації. Здійснений формально-логічний аналіз світового досвіду фінансової підтримки малого підприємництва, дозволяє здійснити висновок, що його реалізація відбувається як на загальнонаціональному, так і регіональному та муніципальному рівнях.

Проведені теоретичні дослідження та отримані результати оцінки фінансового забезпечення вітчизняних суб'єктів малого підприємництва засвідчують про необхідність її оптимізації на основі побудови концептуальної моделі фінансового забезпечення розвитку малого підприємництва, яка б ґрунтувалась на основних міжнародних принципах та їх адаптації до діючих механізмів фінансової підтримки в Україні.

Незважаючи на те, що в Україні декларуються та практикуються практично усі форми, методи та механізми державної, недержавної та змішаної системи фінансового забезпечення розвитку малого підприємництва за взірцем країн-лідерів, однак вони мають низьку якість і не сприяють ні кількісному, ні якісному розвитку досліджуваних суб'єктів. У зв'язку із цим механізми фінансово-кредитної підтримки потребують подальшого вдосконалення та поширення, адже спектр фінансових послуг, які надаються закладами з підтримки малого підприємництва, є надто обмеженим і не відповідає вимогам сьогодення, а факти державної фінансово-кредитної підтримки мають одиничний характер, майже недосяжні і тому невідчутні для основної маси суб'єктів малого підприємництва. Так, обмеженість державних фінансових ресурсів, спрямованих на державну підтримку і розвиток малого підприємництва, скорочує можливості Українського фонду підтримки підприємництва, ускладнює виконання заходів Національної, міжрегіональних і галузевих програм підтримки малого підприємництва [6, с.340].

Основними завданнями формування концептуальної моделі реалізації ефективної системи фінансового забезпечення розвитку малого підприємництва є: створення можливостей для малого підприємництва формувати власні фінансові ресурси відповідно до вимог загальнодержавної податкової політики стимулювання їх розвитку; створення стійкої фінансової основи функціонування малого підприємництва, що виступатиме базою виробничого стимулювання, інноваційної активності та підвищення ефективності їх діяльності; формування сприятливої фінансової інфраструктури та механізмів зовнішнього фінансового забезпечення розвитку малого підприємництва спираючись на світовий досвід.

Тому, концептуальна модель формування ефективної системи фінансового забезпечення малого підприємництва повинна в першу чергу орієнтуватися на діяльність органів державної та місцевої влади із вирішення цього питання і визначатимуться загальнодержавною та регіональними політиками фінансової підтримки розвитку малого підприємництва.

З огляду та потенційні перспективи стратегічного розвитку малих підприємств в Україні, система фінансового забезпечення має виконувати наступні функції: регулюючу, стимулюючу, капіталотворчу, перерозподільну, планування розвитку малих підприємств.

Базовими елементами системи фінансового забезпечення є цільові детермінанти державної та регіональних політик щодо фінансової підтримки малого підприємництва. Детермінанти – це чинник або елемент, який визначає те чи інше явище. Для них характерні якісні властивості інструментарію фінансової підтримки (раціональність використання фінансових ресурсів, з урахуванням їх обмеженості; розподільна справедливність фінансових ресурсів; соціально-економічна ефективність; формування інституціональних цінностей щодо розвитку малого підприємництва тощо) та обмеженість фінансових ресурсів, що характеризують кількісні параметри ефективності фінансового забезпечення досліджуваних суб'єктів.

Основна мета належного фінансового забезпечення розвитку малих підприємств полягає у досягненні максимально корисних ефектів від застосування найбільш раціональних форм фінансування. Опіраючись на призначення малого підприємництва як на мікрорівні, так і на макрорівні, доцільним є виокремлення виробничо-економічного, інноваційного та соціально-економічного ефектів.

Виробничо-економічну ефективність слід розглядати як результативність діяльності суб'єктів малого підприємництва на різних рівнях економічної системи (держави, регіону, галузі, суб'єкта господарювання). Її вимірюють відношенням кінцевих результатів до витрачених ресурсів (трудових, капіталу, землі), рентабельністю, ефективністю використання капіталу, часткою у регіональному чи державному ВВП, збільшенням надходжень податків та зборів до бюджетів різних рівнів тощо.

Інноваційна ефективність розвитку малого підприємництва характеризується темпами зростання інноваційної активності, тобто збільшення частки суб'єктів малого підприємництва, що займаються інноваційною діяльністю та зростання частки інноваційної

продукції суб'єктів малого підприємництва у їх загальному обсязі та сукупному обсязі реалізованої інноваційної продукції в державі, регіонах тощо.

Соціально-економічна ефективність полягає у покращенні умов праці та рівня життя населення, зменшення тривалості робочого дня, підвищення рівня зайнятості та заробітних плат у секторі малого підприємництва, збільшення кількості робочих місць, ефективність суспільного виробництва тощо.

Модель узагальненої суті ефективності розвитку малого підприємництва представлено на рис. 1, яка одночасно поєднує приватні інтереси власників малого бізнесу та інтереси суспільства, а визначені складові (виробничо-економічна, інноваційна, соціально-економічна) зумовлюють зростання одна одної, хоча за окремих обставин мають суперечливий характер та відзначаються негативними явищами: зростання соціальної нерівності, безробіття, бідності тощо.

Рис. 1. Узагальнена модель ефективності розвитку малого підприємництва
Джерело: узагальнено автором на основі [7, с.10; 8, с.206; 9, с.37; 10, с.188; 11, с.211].

За таких складних умов роль стабілізатора рівня ефективності розвитку малого підприємництва та їх позитивної спрямованості має визначатися узгодженістю заходів державної та регіональних політик фінансового сприяння розвитку досліджуваних підприємницьких структур, а форми їх фінансового забезпечення мають бути направлені на якісні та кількісні характеристики його розвитку, що сприятиме виконанню цими суб'єктами своєї соціально-економічної функції.

Критеріями ефективності підтримки у вигляді сприяння розвитку сектора малого підприємництва можна вважати кількісне зростання даного сектору, на що й направлений даний вид підтримки [12, с.79]: підтримка у вигляді допомоги, яка забезпечує більш швидкий ефект від даного виду діяльності і характеризується такими критеріями ефективності – оцінка соціально-економічного ефекту (ВВП, ВРП, податкові надходження до бюджету), а також оцінка соціального ефекту (рівень безробіття); підтримка у вигляді сприяння розвитку, для якої властивий більш повільний ефект від даного виду підтримки; їй характерні такі критерії ефективності - кількісні ознаки розвитку малого підприємництва, виявлення тенденцій в динаміці показників, що характеризують розвиток малих підприємств.

Упорядкована система фінансового забезпечення на макрорівні ґрунтується на планомірному вилученні державними органами влади необхідної частини фінансових ресурсів національної економіки та їх направленість на досягнення максимально можливого результату розвитку малого підприємництва в Україні. При цьому ключовим чинником у цьому процесі є обмеженість фінансових ресурсів суспільства, справедливість їх розподілу та перерозподілу, а тому їх раціональність формування та використання суб'єктами малого підприємництва має подолати об'єктивно наявну невизначеність та внутрішнє протиріччя соціально-економічної системи.

Висновки. Комплекс заходів спрямований на побудову ефективної моделі фінансового забезпечення розвитку малих підприємств має базуватися на основі формування взаємоузгодженої та цілісної законодавчої бази та стійкому організаційному її регламентуванні. Призначення нормативно-правої та організаційної складових системи фінансового забезпечення полягає в реалізації заходів органів державної та місцевої влади, а також активного їх сприяння та залучення до зазначеного процесу спеціалізованих недержавних фондів підтримки розвитку малого підприємництва.

Список використаної літератури

1. Системний підхід / Матеріали Вікіпедії — вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/>.
2. Ямкова І. М. Державна підтримка підприємницької діяльності громадян / І. М. Ямкова // *Економіка та право*. – 2011. – №3. – С. 163-168
3. Дропа Я. Б. Роль, динаміка та програми державної підтримки розвитку малого бізнесу в провідних країнах світу [Електронний ресурс] / Я. Б. Дропа, Х. П. Данилків // *Інноваційна економіка*. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/inek/2011_6/39.pdf.
4. Чернявська О. В. Інфраструктура державної підтримки малого підприємництва: зарубіжний досвід / О. В. Чернявська, Т. С. Юрко // *Економіка та право*. – 2012. – № 2. – С. 44-52.
5. Озаринська В. В. Основи формування системи підтримки малого бізнесу в Україні / В. В. Озаринська // *Розвиток методів управління та господарювання на транспорті* – 2011. – №37. – С. 211-226.
6. Колісник Г. М. Зарубіжний досвід, шляхи підвищення економічної ефективності підтримки малих підприємств та його аспекти в Україні / Г. М. Колісник // *Науковий вісник НЛТУ України*. – 2005. – вип. 15.1. – С. 336-341
7. Хімченко А. М. Розвиток в Україні системи підприємництва: формування малого бізнесу : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. ек. наук : спец. 08. 01. 01 – «Економічна теорія» / А. М. Хімченко. – Донецьк, 2005. – 20 с.
8. Колісник Г. М. Соціально-економічна ефективність підтримки малого підприємництва в Україні та світі / Г. М. Колісник. // *Науковий вісник ДНЛУ*. – 2004. – Вип. 14.4. – С. 202-211.

9. Мікловда В. П. Ефективність діяльності малих підприємств на регіональному ринку послуг (на прикладі Закарпатської) / В. П. Мікловда, К. С. Товт // *Регіональна економіка*. – 2009. – №4. – С.33-39.
10. Якимчук Т. В. Соціально-економічна ефективність підприємства та її значення в сучасних умовах / Т. В. Якимчук // *Вісник ЖДТУ*. – 2011. – №2(56). – С. 184-189.
11. Прокопенко Н. С Регулювання інноваційної діяльності підприємств транспортного машинобудування : [монографія] / Н. С. Прокопенко, М. І. Виклюк. – Львів : «Ліга-прес», 2012. – 218 с.
12. Остапенко Н. В. Економічна сутність підтримки розвитку малого підприємництва / Н. В. Остапенко // *Інноваційна економіка*. – 2012. – №3(29). – С. 77-81.

Варналий Захарий Степанович, Прокопенко Наталия Семеновна, Тимошенко Андрей Александрович, Куцик Александр Иванович. Моделирование системы финансового обеспечения развития малых предприятий. В статье рассмотрены вопросы подходов к моделированию системы финансового обеспечения развития малых предприятий. Предложена модель эффективности развития малых предприятий, которая одновременно сочетает частные интересы владельцев малого бизнеса и интересы общества. Определены составляющие этой модели: производственно-экономическая, инновационная, социально-экономическая. Доказано, что основными критериями при выборе механизмов и инструментов финансовой поддержки в мировой практике являются: налоговый механизм, порядок и организация открытия и ведения бизнеса; соотношение прямых и косвенных форм финансовой помощи; финансовое обеспечение в зависимости от этапа жизненного цикла; выбор приоритетных направлений деятельности и особых сфер поддержки, подлежащих бюджетному финансированию и тому подобное.

Ключевые слова: финансовое обеспечение, развитие малых предприятий, эффективность деятельности субъектов малого предпринимательства.

Varnaliy Zakhariy, Prokopenko Natalia, Timoshenko Andriy, Kutsik Oleksandr. Modeling for the system of financial support for the small enterprises development. The article is about the approaches to modeling the system of financial support for the small enterprises development. A model for the efficiency of small business development is proposed, which simultaneously combines the private interests of small business owners and the interests of society. The components of this model are determined: production-economic, innovative, socio-economic ones. It is proved that the main criteria for choosing the mechanisms and instruments of financial support in the world practice are: the tax mechanism, the order and organization for business setting up and business dealings; the ratio of direct and indirect forms of financial assistance; financial providing depending on the stage of the life cycle; selection of priority areas of activity and special areas of support for budgetary financing, etc.

Keywords: financial support, the small enterprises development, the efficiency of small business entities activity.